

ale vzhledem k tomu, většinový spoluvlastník zadržuje informace o tom, komu a za kolik jsou pronajímány bytové a nebytové prostory v domě, nelze uzavřít, jaký poměrný výtěžek má být žalobci vyplacen. Soud v takovém případě vyzve žalovaného k předložení veškerých nájemních smluv účinných v daném období, s poučením, že nedodá-li je, posoudí soud požadavek žalobce podle obvyklého běhu věci. Tedy předmětem dokazování se stane, jaký obvyklý výtěžek by v daném období vyprodukovala srovnatelná nemovitá věc. Jestliže žalovaný na výzvu soudu řádně nezařeguje, stane se předmětem dokazování nikoliv to, jaký byl výtěžek konkrétní nemovité věci, ale to, jaký výtěžek z nemovité věci by bylo možné za běžných okolností očekávat.²⁴

XII. Poučuje se i o povinnosti prokázat skutečnosti podstatné pro nemeritorní rozhodnutí?

Poučovací povinnost, která je obdobou poučení podle § 118a odst. 1 až 3 OSŘ, soud musí naplnit i v situacích, kdy rozhoduje nikoli ve věci samé, ale o procesních právech a povinnostech, která jsou natolik zásadní, že zasahují do poměrů některého z účastníků obdobně jako rozsudek. Tak je tomu zejména při rozhodování o náhradě nákladů řízení.

Uplatňuje-li soud při rozhodování o nákladech řízení nikoli prvotní pravidlo (tedy že právo na jejich náhradu se odvíjí

od poměru úspěchu a neúspěchu ve sporu), ale své moderační právo podle § 150 nebo § 151 odst. 2 věty druhé OSŘ, má vytvořit skrze poučení procesní prostor k tomu, aby se účastník, jemuž není tento postup ku prospěchu, mohl k soudem zamýšlenému postupu předem vyjádřit. V rámci svého vyjádření má oprávnění navrhnout skutečnosti a důkazy, které mohou navodit pro něho příznivější rozhodnutí o nákladech řízení.²⁵

I zde platí, že nenaplnění poučení ze strany soudu není samo o sobě důvodem pro konstatování, že rozhodnutí o podstatné záležitosti procesní povahy (zde rozhodnutí o nákladech řízení) je pro účastníka překvapivé. Proto je účastník povinen soudu i bez poučení ve smyslu § 118a odst. 1 až 3 OSŘ dodat veškeré podklady, které jsou na první pohled podstatné pro verdikt o procesní otázce. Například tehdy, je-li úspěšnému žalobci známo, že za obdobné situace soud již vůči němu využil moderačního práva při rozhodování o nákladech řízení (například ve sporech z tzv. formulářových žalob). Jinak soud po právu rozhodne o nákladech v účastníkův neprospěch, aniž by jej poučil.²⁶

²⁴ Srov. Svoboda, K., Šínová, R., Hamuláková, K. a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 257–258.

²⁵ Nález ÚS z 31. 10. 2007, sp. zn. III. ÚS 1378/07.

²⁶ Například usnesení KS v Ústí nad Labem z 23. 9. 2008, sp. zn. 14 Co 272/2008.

ÚSTAVNÍ PRÁVO

65.

Existence naléhavého právního zájmu u negativních určovacích žalob na určení neplatnosti smlouvy

čl. 36 odst. 1 LPS
§ 80 OSŘ

Zodpovězení otázky, zda je dán naléhavý právní zájem ve smyslu § 80 OSŘ, je obzvláště obtížné i významné u negativních určovacích žalob na určení neplatnosti smlouvy. Relevantním faktorem pro odpověď na tuto otázku je hmotněprávní i procesní stav konkrétní věci, za něhož účastníku nezbyvá než aktivovat určovací žalobu jako poslední východisko obrany a následné ochrany svých práv; zároveň je jím i situace, za níž je účastník, pro něhož je sporné znění smlouvy nevýhodné, vystaven dlouhotrvající nejistotě z hlediska ochrany svých práv či následků, které pro něho smlouva může představovat.

Nález ÚS z 11. 7. 2017, sp. zn. I. ÚS 1440/14

K věci: Stěžovatelé podali tzv. negativní určovací žaloby, jimiž se domáhali určení neplatnosti smluv uzavřených se společností PROLUX Consulting Int., s. r. o. (na její místo pak nastoupila společnost BREDLEY AND SMITH, s. r. o.; v řízení před ÚS vedlejší účastnice), o podpoře prodeje nemovitostí. Žaloby byly odůvodněny tím, že dané smlouvy obsahují nepřijatelná ujednání dle § 55 odst. 1 a § 56 ObčZ 1964, a že byly uzavřeny v omylu. Naléhavý právní zájem spatřovali stěžovatelé v tom, že vedlejší účastnice bude požadovat plnění ze smluvního závazku před soudem nebo u rozhodčího soudu dle rozhodčí doložky dohodnuté

ve smlouvách. MS v Praze a NS dospěly k závěru, že žalobci nemají na tomto určení naléhavý právní zájem, a žaloby tak zamítly, resp. odmítly dovolání pro nepřijatelnost. Z toho důvodu již soudy nepřistoupily ke zkoumání žalob po stránce věcné, tj. nezabývaly se posuzováním platnosti či neplatnosti smluv. Stěžovatelé poté v ústavních stížnostech namítali nesprávné právní posouzení otázky naléhavého právního zájmu na určení neplatnosti smluv.

ÚS ústavní stížnosti vyhověl, neboť rozhodnutími MS v Praze a NS bylo porušeno základní právo stěžovatelů na přístup k soudu dle čl. 36 odst. 1 LPS a čl. 6 odst. 1 EÚLP.

Z odůvodnění: Obě smlouvy sjednané s vedlejší účastnicí jsou smlouvami o zprostředkování, resp. smlouvami o součinnosti při zamýšleném prodeji nemovitostí ve vlastnictví stěžovatelů; účastníci jsou označeni jako „poskytovatel“ a „klient“. Šlo o typické formulářové smlouvy, které stěžovatelé napadli zejména z důvodu nejasnosti, nevýhodnosti a nepřiměřené výše smluvní pokuty. Negativními určovacími žalobami se stěžovatelé domáhali určení neplatnosti obou smluv o podpoře prodeje nemovitostí, přičemž soudy dospěly k závěru, že žalobci nemají na tomto určení naléhavý právní zájem, a zamítly proto jejich žaloby, resp. odmítly jejich dovolání pro nepřijatelnost.

I když právo na přístup k soudu není právem absolutním a dovoluje jistá omezení, tato omezení nesmějí jednotlivci odeprít nebo omezit přístup k soudu takovým způsobem a do takové míry, že by byla narušena sama podstata tohoto práva. Kromě toho není žádné omezení tohoto práva přijatelné, pokud nesleduje legitimní cíl a pokud mezi prostředky omezení a jeho cíli neexistuje rozumný vztah proporcionality.

Požadavek naléhavého právního zájmu na určení, zda tu právní poměr nebo právo je či není, je zakotven v § 80 OSŘ. Z ustálené judikatury NS přitom vyplývá, že naléhavý právní zájem na určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není, je dán zejména tam, kde lze pomocí určovací žaloby eliminovat stav ohrožení práva či nejistoty v právním vztahu a k odpovídající nápravě nelze dospět jinak, jakož i v případech, v nichž určovací žaloba účinněji než jiné právní prostředky vystihuje obsah a povahu příslušného právního vztahu a jejím prostřednictvím lze dosáhnout úpravy tvořící určitý právní rámec, který je zárukou odvrácení budoucích sporů účastníků.

Smysl zákonného požadavku naléhavého právního zájmu lze spatřovat v pojetí určovací žaloby zásadně jako prostředku preventivní právní ochrany, jejímž účelem má být vytvoření pevného právního základu pro právní vztahy účastníků sporu, odstranění nejistoty v právním postavení žalobce a předejití případným budoucím sporům (popsaný účel je v omezené míře naplněn i v případě, že určovací žalobou se reaguje na právní stav již v konfliktní fázi, po potenciálním porušení práva některou ze stran sporu).

V rozhodovací praxi ESLP se již dříve prosadila interpretace práva na přístup soudu, dle níž může být jeho nepřipustným omezením, jestliže by stát fakticky odnímal z působnosti soudů celou skupinu občanskoprávních žalob. Došlo by tak k situaci, za níž by postup civilního soudu závisel až druhotně na materiálním obsahu daného práva; prvotně by žalobě stála v cestě procedurální bariéra, jež by mohla být neoprávněná; k takovému případu dle ÚS v posuzované věci došlo.

Obecné soudy vystavěly svůj názor o neexistenci naléhavého právního zájmu zejména na tom, že pravomocný rozsudek o žalobě na určení nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění vycházející z téhož skutkového základu, a požadované určení by proto nevytvořilo pevný právní základ pro právní vztahy účastníků sporu v tom smyslu, že by mohlo předejít žalobě na plnění. Určovacím žalobami je uplatňován jiný procesní nárok, řízení mají jiný předmět a rozhodnutí nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění. To ale dle ÚS nevyklučuje existenci naléhavého právního zájmu, resp. preventivní funkci žaloby určovací; zpravidla se jimi předejde žalobám o plnění. Meritorní rozhodnutí vydané v řízení o určovací žalobě tedy závazně řeší předběžnou otázku pro řízení o žalobě na plnění. I pokud by druhá strana podala žalobu na plnění, vycházel by soud při jejím řešení z rozhodnutí o (negativní) určovací žalobě prejudiciálně.

Zodpovězení otázky, zda je dán naléhavý právní zájem ve smyslu § 80 OSŘ, je obzvláště obtížné i významné právě u negativních určovacích žalob na určení neplatnosti smlouvy. Petit určovací žaloby musí být formulován tak, aby rozhodnutí soudu vyřešilo celý obsah nebo dosah sporného právního poměru nebo práva. Jedině tak je schopna určovací žaloba odstranit stav ohrožení práva žalobce nebo nejistotu v jeho právním postavení.

Pro posouzení existence naléhavého právního zájmu ve stanovených případech je významná i skutečnost, že žalobcům nebyla poskytnuta jiná možnost ochrany práv, neboť žalobci byli údajnými dlužníky z daného právního poměru, a je to tedy pouze žalovaná (vedlejší účastnice), kdo je aktivně legitimován k podání žaloby na plnění. S ohledem na to, že vedlejší účastnice projevila úmysl vymáhat splnění povinnosti (zaplacení smluvní odměny), dosud ale nedošlo k podání žaloby, jsou stěžovatelé ponecháni v nejistotě

týkající se povinnosti plnit ze smlouvy, a z toho plynoucí povinnosti platit případné narůstající úroky z prodlení.

Ústavní rozměr rozhodování o stížnosti nastolené problematice musel být v obecné rovině založen na silné potencialitě předmětného práva (skutečná spornost otázky platnosti smlouvy) a na funkčnosti opačného řešení, než zvolily obecné soudy (způsoblost deklarace neplatnosti smlouvy vyvolat žádoucí, právu adekvátní účinky). Při úvaze o potřebné intenzitě přezkumu tu zajisté nelze opomenout zásadní „nevykonatelnost“ jakékoli určovací žaloby jako „pouhé“ žádosti o deklaraci (ne)existence práva či právního vztahu. Procesní a současně obsahově i substantivní kritérium „připuštění“ určovací žaloby do meritorního přezkumu tu však spočívalo v kritériu jednak hmotněprávního i procesního stavu konkrétní věci, za něhož účastníku nezbyvá než aktivovat určovací žalobu jako poslední východisko obrany a následné ochrany svých práv, jednak v situaci, za níž je účastník, pro něhož je sporné znění smlouvy nevýhodné, vystaven dlouhotrvající nejistotě z hlediska ochrany svých práv, resp. následků, které pro něho smlouva může představovat. Bylo také třeba zohlednit v podstatě „spotřebitelský“ charakter dotčených smluv.

Obecné soudy vyložily naléhavý právní zájem na požadovaném určení neplatnosti smlouvy v rozporu se smyslem a účelem tohoto zákonného požadavku, a zasáhly tak do práv stěžovatelů na přístup k soudu a míra zásahu obecných soudů do práva na přístup k soudu neodpovídala legitimnímu cíli, sledovanému zákonem zakotveným požadavkem naléhavého právního zájmu. To platí z toho důvodu, že žaloba o určení neplatnosti smlouvy (tedy určovací žaloba i v této negativní podobě) v posuzovaném případě plnila preventivní funkci – rozhodnutí o ní je objektivně způsobilé eliminovat nejisté postavení žalobců a vyřešit sporné vztahy mezi stranami tak, aby se předešlo případným budoucím sporům. Zamítnutím určovací žaloby pro nedostatek naléhavého právního zájmu, resp. odmítnutím dovolání pro nepřipustnost byla stěžovatelům odňata možnost chránit svá práva a s ohledem na skutečnost, že jde o jediný možný prostředek ochrany práv stěžovatelů, jim tak bylo odepřeno právo na přístup k soudu, resp. právo na soudní ochranu.

Jakkoli ÚS respektuje převažující zdrženlivost obecných soudů vůči meritornímu projednávání určovacích žalob, pramenící z jejich implicitní kolize se žalobou na plnění a též z jejich potenciální „nevykonatelnosti“, v dané věci došlo k nepřijatelně striktnímu posouzení procesní podmínky zakotvené v § 80 OSŘ, bez náležité reflexe hmotněprávního stavu. Ne vždy postačí k ochraně práv žaloba na plnění; někdy je nevyhnutelné postavit právo či právní vztah najisto, a to i cestou negativní určovací žaloby. Při naplnění podmínek vyložených výše se může účastník smlouvy (zde smlouvy příkazního typu se spotřebitelským akcentem) takto procesně bránit ještě předtím, než začne být sporné právo na plnění z kontraktu uplatňováno protistranou před soudem – i když okolnosti případu mohou vždy zajisté vést i k relevantním úvahám, nakolik postupoval takový účastník při sjednávání kontraktu s běžnou péčí a opatrností, jež se od něj v soukromoprávním vztahu principiálně očekává.

Komentář: Skutkový základ případu, o kterém ÚS nyní rozhodoval, se týkal smluv, které kromě stěžovatelů s vedlejší účastnicí uzavřely stovky dalších osob. S ohledem na, jak sám ÚS v nálezu uvedl, „dubiózní“ povahu daných smluv, které navíc vykazovaly charakter smluv spotřebitelských, ÚS neshledal důvody pro respektování, dle svých

slov, převažující zdrženlivosti obecných soudů vůči meritornímu projednávání určovacích žalob.

Problematicke určovacích žalob se ÚS ve své nálezkové judikatuře příliš často nevěnuje, pomineme-li kontext rozhodování o restitučních nárocích. Pouze namátkou tak lze zmínit konstatování o existenci naléhavého právního zájmu v případě duplicitního zápisu vlastnického práva (nález ÚS z 31. 8. 2011, sp. zn. III. ÚS 3207/10); jinak se ÚS k danému institutu vyslovil také například v souvislosti s přezkumem majetkoprávního úkonu obce (usnesení ÚS ze 14. 11. 2012, sp. zn. II. ÚS 3545/11, SR 5/2013 s. 173).

Obecně pak předmětným nálezem ÚS nijak nemění ustálené judikaturní a doktrinární závěry, dle nichž *naléhavý právní zájem o určení právního vztahu nebo práva je dán zejména tam, kde by bez tohoto určení bylo ohroženo právo žalobce nebo kde by se bez tohoto určení stalo jeho právní postavení nejistým; žaloba domáhající se určení nemůže být zpravidla opodstatněna tam, kde lze žalovat na splnění povinnosti. Určovací žaloba má preventivní povahu a má za účel poskytnout ochranu právnímu postavení žalobce dříve, než dojde k porušení právního vztahu nebo práva; není proto opodstatněna tam, kde právní vztah nebo právo již byly porušeny, a kde je proto právním prostředkem ochrany právního vztahu nebo práva žaloba o plnění. V případech, kdy lze žalovat o splnění povinnosti, může však být naléhavý právní zájem na určení dán tehdy, jestliže se určovací žalobou vytvoří pevný právní základ pro právní vztahy účastníků sporu, a předejde se tak případným dalším žalobám o plnění, nebo jestliže žaloba o plnění neřeší a ani nemůže řešit celý obsah a dosah sporného právního vztahu nebo práva (Drápal, L. In: Drápal, L., Bureš, J. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 524). Na druhou stranu se však v některých konkrétních případech, obdobných nyní posuzovanému, rozšíří argumentační pole žalobců domáhajících se preventivní ochrany svých práv.*

JUDr. Faisal Hussein, Ph.D., Brno

VÝBĚR ROZHODNUTÍ ÚSTAVNÍHO SOUDU

Poplatková povinnost nezletilých za svoz komunálního odpadu

Nález ÚS z 8. 8. 2017, sp. zn. Pl. ÚS 9/15

ÚS vyhověl návrhu NSS na vyslovení neústavnosti § 10b odst. 1 písm. a) MístPop ve znění účinném do 30. 6. 2012 v rozsahu, v němž ukládalo povinnosti nezletilým poplatníkům. ÚS dospěl k závěru, že právní úprava, která zatěžuje nezletilé poplatkovou povinností bez ohledu na to, zda mají prostředky k jejímu splnění (nebo alespoň možnost si takové prostředky obstarat), zatěžuje je bez ohledu na možnost ovlivnit uložení platební povinnosti (například zdržením se zpoplatňované činnosti) či se jí alespoň zprostit (například uplatněním tvrdostní klauzule), je v rozporu s větou druhou čl. 32 odst. 1 ve spojení s čl. 4 odst. 4 (absence zvláštní ochrany dětí a mladistvých), se čl. 3 odst. 1 (nepřípustná diskriminace na základě sociálního původu) a s čl. 11 odst. 1 ve spojení s čl. 4 odst. 4 (rdousící účinek poplatku) LPS.

Komentář: Nález se týká již neúčinné právní úpravy, může se však projevit ve vztahu k probíhajícím řízením. Zároveň

může do budoucna sehrát roli při přijímání právních úprav týkajících se poplatkové či daňové povinnosti nezletilých. ÚS přitom, jak již bylo řečeno, rozhodoval ve vztahu k právní úpravě, která pozbyla účinnosti, a zároveň tzv. rozsahovým výrokem (neústavnost konstatována pouze ve vztahu k nezletilým poplatníkům); obě tyto skutečnosti byly důvodem k přijetí odlišného stanoviska (k výroku i odůvodnění nálezu) soudci Vladimírem Sládečkem a Radovanem Suchánkem (tento disent jmenovaných soudců je již „tradiční“, neboť s podobnou výrokovou praxí ÚS principiálně nesouhlasí); ohledně dalších konstatovaných problematických bodů nálezu (například nevyřešení věci návrhovatelem primárně prostřednictvím rozšířeného senátu, možnost ústavně konformní interpretace vyjádřená v rozsudku KS v Brně z 1. 8. 2014, č. j. 62 Af 78/2013-48) se k disentu připojil i soudce Josef Fiala.

Styk rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody s nezletilými dětmi

Nález ÚS z 8. 8. 2017, sp. zn. II. ÚS 22/17

Úkolem obecných soudů je, aby při zohlednění všech podstatných okolností daného případu a z nich vyplývajících zájmu dítěte, který musí být vždy předním hlediskem při jakémkoliv činnosti týkající se dětí, rozhodly o konkrétní podobě nejvhodnějšího uspořádání vztahu mezi rodiči a dětmi. V případech, že se jeden z rodičů nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, musí soud vzít v úvahu z této skutečnosti vyplývající omezení. Samotný výkon trestu odnětí svobody by však *a priori* neměl být považován za důvod upřít rodiči ve výkonu trestu přímý styk s nezletilým dítětem. Tím spíše by neměl být rodiči ve výkonu trestu odnětí svobody bez dalšího upírán alespoň nepřímý styk s dítětem, který může přímý styk s ohledem na jeho případnou nevhodnost v konkrétním případě dočasně nahradit či vhodně doplnit. Především je však nezbytné, aby se obecné soudy vždy zabývaly možnostmi přímého i nepřímého styku s přihlédnutím ke specifickým okolnostem každého případu a aby svůj závěr v tomto směru také řádně zdůvodnily, a to s odkazem na relevantní důvody, a nikoliv pouze pomocí obecného konstatování, že návštěva ve vězení by pro nezletilé dítě mohla představovat trauma.

Autonomie vůle stran a otázka propadlé zástavy

Nález ÚS z 25. 7. 2017, sp. zn. I. ÚS 34/17

Při posuzování věci se soud nemůže spokojit s úzce formalistickým pohledem, v posuzovaném případě, že skutečným smyslem předmětných smluv bylo sjednání tzv. propadlé zástavy, ale musí hledat ekonomickou kauzu, hospodářský účel, ke kterému jednotlivé právní kroky stran směřují. Z pohledu hospodářské kauzy (je-li jasná) pak vykládá obsah právního jednání a posuzuje jeho soulad se zákonem a dobrými mravy. Ne každá transakce, při níž je kupní cena za převod nemovitosti započítávána vůči pohledávce kupujícího, musí být automaticky neplatná z důvodu existence propadlé zástavy. Podstatný při určení neplatnosti je vždy smysl takového ujednání.

Povinnost NS rozhodnout o návrhu na odklad vykonatelnosti bez zbytečných průtahů

Nález ÚS z 23. 8. 2017, sp. zn. III. ÚS 3425/16

NS je povinen rozhodnout bez zbytečných průtahů, popřípadě i neprodleně, o návrhu na odklad vykonatelnosti napačeného rozhodnutí, a to usnesením, jehož písemné vyhotovení bude obsahovat předepsané náležitosti, včetně řádného